

Милеса Стефановић-Бановић

Етнографски институт САНУ, Београд
kimia@eunet.rs

Питање реформе црквеног календара: информисаност и ставови грађана Србије¹

Питање календара који користи Српска православна црква, иако се поставља више од једног века, и даље је подједнако актуелно као и при првим покушајима његове реформе. У полемикама на ову тему, црквени календар се често повезује са верским, односно националним идентитетом и традицијом.

Циљ рада је да се испита да ли и на који начин грађани Србије размишљају о овом питању, и са којим аргументима наступају најангажованије присталице, односно противници реформе календара. Утицај знања и информисаности на став о овој теми једно је од важних питања на која овај рад покушава да да одговор.

Кључне речи:

реформа црквеног календара, јулијански календар, грегоријански календар, знање и информисаност

Увод

Питање календара који користи Српска православна црква, иако се поставља више од једног века, и даље је подједнако актуелно као и при првим покушајима његове реформе. У релативно честим полемикама на ову тему, главни аргументи противника ревизије односе се на очување верског и националног идентитета кроз традицију, чији је календар саставни део. Неки од њих позивају се и на црквене догмате, а чују се чак и гласови оних који говоре у прилог веће тачности јулијанског календара у односу на грегоријански (Карелин 2005).

Иако гласни, није извесно колико су ови ставови широко прихваћени у друштву. Посебно је занимљиво испитати да ли и на који начин грађани Србије данас размишљају о овом питању, и са којим аргументима наступају

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту бр. 177028: *Стратегије идентитета: савремена култура и религиозност*, који у целини финансира Министарство просвете и науке РС.

најангажованије присталице, односно противници реформе календара, као и колики и какав утицај на став о овој теми имају знање и информисаност.²

Историјски преглед календарског питања

Јулијански календар ступио је на снагу 1. јануара 45. године п.н.е, указом Јулија Цезара. Настао је реформом старог римског календара, у којем дужина године није била фиксна, већ је, ради усаглашавања са сунчевом годином,³ *веће* на челу са *pontifex maximus*-ом одређивало трајање интеркалационог месеца.⁴ Овакав начин одређивања дужине године био је подложен злоупотребама, нпр. ради раније или касније наплате пореза и сл. (*Old style calendar*, Wikipedia 2011).

Реформа календара поверена је астроному Сосигену Александријском.⁵ Према тада доступним подацима, дужина соларне године била је 365,25 дана, због чега је свака четврта година проглашена за преступну и додат јој је један дан. Година је подељена на 12 месеци и почињала је 1. јануара, када је по традицији заседао римски Сенат.

Хришћанска црква никада није имала потребе да ствара сопствени календар, већ је увек користила календар локалне заједнице (Јанковић 2007). Тако је, природно, први календар у црквеној употреби био јулијански.

Према данашњим прорачунима, јулијанска година траје 11 минута и 13,92 секунди дуже од соларне, због чега је на сваких 128 година јулијанска за по један дан дужа од соларне (*Year*, Wikipedia 2011). Ова разлика примећена је још у првим вековима, приликом израде таблица за одређивање датума

² Истраживање је вршено путем анкете, тј. упитника, као и анализом медија и интернет форума. У овом тексту ће због ограниченог простора бити презентован само део резултата до којих смо дошли на основу анкете.

³ Сунчева година је време за које Земља начини један циклус у ротацији око Сунца. У зависности од референтног тела у односу на које се одређује Земљин положај у односу на Сунце, сунчева година може бити тропска, сидеричка, аномалистичка, итд. У овом раду ће се под сунчевом годином сматрати тропска сунчева година, осим на местима где је то посебно наглашено. О сунчевој години видети: http://en.wikipedia.org/wiki/Year#_Sidereal._2C_tropical._2C_and_anomalistic_years.

⁴ Интеркалациони месец присутан је у лунисоларним календарима, код којих се трајање месеца одређује према месечевим менама, а дужина године – према Сунцу. Како соларна година не садржи цео број месечевих циклуса, појединим годинама додаје се интеркалациони месец, што за циљ има да се надокнади разлика између сунчеве и месечеве године. Видети: <http://en.wikipedia.org/wiki/Intercalation>.

⁵ Сосиген Александријски, први век п.н.е., математичар и астроном. О њему се мало зна, а као творца јулијанског календара наводи га Плиније Старији у својој енциклопедији *Naturalis Historia*. Видети: http://en.wikipedia.org/wiki/Sosigenes_of_Alexandria.

Ускрса. После бројних покушаја реформе, Католичка црква усвојила је 24. фебруара 1582. нови календар, указом папе Гргура XIII.⁶

Питање ревизије календара

Грегоријански календар је одмах прихваћен у већини католичких земаља. Протестантске земље га, уз велике отпоре, прихватају у наредна два века (Радић 2011). Православно становништво је, посебно у подручјима експанзионистичке политике Католичке цркве, сваку различитост доживљавало као начин очувања идентитета, па се и задржавање јулијанског календара сматрало битним елементом самосвојности (Слијепчевић 1966, 155–158). Ипак, несумњива непрецизност јулијанског календара оставила је отвореним питање његове ревизије. Ово питање било је и једна од главних тема на Конгресу православних цркава, одржаном у Цариграду у мају 1923, на позив Васељенске патријаршије. Предлог професора Милутина Миланковића, члана српске делегације, добио је том приликом апсолутну подршку. Миланковићев предлог предвиђао је увођење новог правила за одређивање преступних година,⁷ којим би се разлика у односу на соларну годину смањила на само две секунде. У овом случају одступање би износило свега један дан на сваких 43 200 година. Овај предлог, међутим, никада није заживео у пракси.

Архијерејски синод Српске православне цркве је на заседању одржаном исте године (1923) начелно прихватио Миланковићев предлог, али уз одлагање његове примене док се о томе не усагласе све православне цркве. Како до тога није дошло, на снази је остао јулијански календар.

Грчка православна црква је на Сабору у децембру 1923. године усвојила грегоријански календар за непокретне празнике, али је за покретне задржала јулијански. Овако брз развој догађаја довео је до одвајања дела епископа, свештенства и верника, и до оснивања заједнице „Православних хришћана“, која је Грчку православно цркву прогласила „отпадницом од православља“ (Павле 1998). На последњој конференцији која се бавила овим питањем, одржаној 1982. у Шамбезију у Швајцарској, Руска, Јерусалимска и Српска православна црква саопшtile су да не могу да приступе ревизији календара због страха од могућег раскола (Радић 2011).

⁶ У том тренутку, разлика између јулијанске и соларне године износила је десет дана, што је у оквиру новог календара компензовано тако што је после 4. октобра 1582. наступио 15. октобар. Коригован је начин одређивања преступних година: године којима се завршавају векови су просте, осим ако нису дељиве са 400. Тако, године 1700, 1800. и 1900. биле су просте по грегоријанском, а преступне по јулијанском календару, па разлика између ова два календара данас износи 13 дана. Од 2100. године та ће се разлика повећати на 14 дана.

⁷ Преступне године на крају века биле би само оне које подељене са 9 дају остатак 2 или 6.

Аргументи противника ревизије

До сада наведене астрономске чињенице несумњиво говоре у прилог ревизији календара са аспекта математичких прорачуна. У овом поглављу биће пак приказани неки од аргумената противника реформе.

Након Сабора у Цариграду 1923 реаговао је, између осталих, и руски патријарх Тихон, износећи разлоге како против легитимности Сабора тако и против усвојене ревизије јулијанског календара (Тихон 2006). У својој изјави совјетском Централном извршном комитету 1924, он наводи аргументе који се и данас могу сматрати једнако актуелним. Иако је сматрао да ревизија календара није у супротности са учењима цркве, те да би верницима донела многе погодности, руски патријарх је упозорио да постоји неколико битних разлога због којих реформу ипак не би требало спровести. Као главне разлоге он наводи нарушавање јединства православних цркава, страх од раскола, попут оног који се догодио у Грчкој, осећај наметнутости од стране грађанских власти и отпор неприпремљених верника, због тога што би се „услед слабе упућености народа у каноне и догмате, реформа календара доживела управо као напад на верски идентитет“.

Међу противницима реформе календара, од савремених извора често је цитиран грузијски духовник, архимандрит Рафаил Карелин. Кроз ставове које он заступа стиче се увид у померање тежишта аргумената против реформе из друштвено-културолошке у теолошку сферу.

Међу аргументима из области друштвених феномена, Карелин запажа да и друге религије користе календаре који су неусклађени са астрономском годином, и да то не ствара никакве проблеме у богослужењима, већ се сматра неодвојивим делом традиције: „јевреји и муслимани се служе лунарним календарима, а у Јапану се користе паралелно традиционални царски и савремени календар“ (Карелин 2004). Истичући релативност људског поимања времена, он сматра да календар нема само математичку, него и филозофску и религиозну димензију. Као аргумент „веће тачности јулијанског у односу на грегоријанским календар“, он наводи чињеницу да трајање јулијанске године представља вредност која је између трајања тропске и сидеричке,⁸ и у томе види равнотежу између „земаљског и космичког времена“. Такође, упозорава да ни један календар не може бити апсолутно астрономски тачан, те да ће Црква, уколико крене путем ревизионизма, морати стално да „ломи и деформише устав и форме свог богослужења“ (Карелин 2005). Важно је напоменути да чак ни овај извор не наводи

⁸ Тропска година је временски период који протекне између два проласка Сунца кроз исту замишљену тачку на небу, и износи 365 дана, 5 сати, 48 минута и 46 секунди. Сидеричка година одређена је проласком Сунца кроз исту тачку у односу на удаљене звезде и дужа је од тропске за 20 минута и 26 секунди. Јулијанска година траје 365 дана и 6 сати, због чега је од тропске дужа за око 11 минута, а од сидеричке краћа за око 9 минута. Видети: <http://static.astronomija.co.rs/kalendar/knjiga/godina.htm>

мишљење које је присутно код појединих испитаника да је јулијански календар „освештан“ и да чини део црквених догмата и предања.

Истраживање и профил испитаника

Анкетом која је спроведена у циљу да се добије слика о томе како грађани Србије данас размишљају о овом питању обухваћено је 67 испитаника.

Старосна, образовна и професионална структура анкетираних била је разноврсна. Информатори су били људи различитих занимања и образовања, рођени између 1955. и 1990. године. Одговори су показали да ни годиште, ни профил, ни степен стручне спреме немају утицаја на ставове испитаника. Због тога, ови подаци нису посебно издвајани током анализе анкете, осим у случајевима где је то било карактеристично. Резултати такође показују да ни однос појединаца према вери, Цркви и идентитету није увек пресудан за формирање става. Може се рећи да је став о ревизији календара најчешће индивидуална ствар, али да пре свега зависи од информисаности, односно неинформисаности појединца.

Испитаници су током анализе анкете подељени у три групе, на основу тога да ли су религиозни и колико често иду у цркву. Међу *традиционалне вернике* сврстани су непрактикујући верници, они који у цркву иду само за велике празнике, ретко или никад, али се изјашњавају као православни (њих 21). *Практикујући верници* (њих 24) су они који више пута месечно или редовно иду у цркву. Ову групу чини троје католика и 21 православни, међу којима 12 испитаника са формалним теолошким образовањем. У трећу групу сврстани су *нерелигиозни* – они који су одговорили да нису религиозни, њих 10. Занимљиво је да се четворо од њих истовремено декларишу као православни, а један као хришћанин.

Да бисмо сазнали какав значај световни/црквени календар празника има у животу испитаника, постављено је некиoliko питања која се тичу односа њиховог (а)религијског идентитета и битних датума годишњег празничног циклуса. Занимљиво је да је на питање који је за њих најважнији празник, за разлику од практикујућих верника који су сви навели Ускрс/Васкрс, међу традиционалним верницима било и оних (10) који не сврставају Васкрс међу најзначајније празнике. Њих седам је одговорило да им је најважнија слава. Нерелигиозни испитаници навели су Ускрс само у једном случају, Божић у четири а остали одговори били су: „ниједан“, „свеједно“ и „годишњи одмор“.

На питање који је државни, а који црквени календар, традиционални верници су, сви осим једног, одговорили тачно, али је и у том случају вероватно реч о пермутацији, што се види из одговора овог испитаника на остала питања. Практикујући верници такође су готово сви тачно одговорили (21 од 24). На ово питање занимљив је одговор: „13. јануара ушли смо у 7520. годину“, а један испитаник сматра да Црква користи Миланковићев календар.

Нерелигиозни испитаници углавном су дали тачне одговоре на ово питање (осам тачних, два нетачна).

На питање *да ли знате која је разлика између јулијанског и грегоријанског календара* пет традиционалних верника знало је за тачан одговор – разлику од 13 дана. Други наводе разлику од 14 дана, али и различите додатне детаље, као што су „разлика у односу према сунцу и звездама“, „растућа разлика“, „број преступних година у једном веку“. Један од одговора је и „грегоријански је проклет“. Половина активних верника одговорила је тачно, док су остали одговорили са „да“, без образложења, што се такође не може подвести под тачан одговор. Један испитаник сматра да је разлика „небитна“. Сви образовани теолози знали су тачан одговор, а тачно је одговорио и велики број нерелигиозних испитаника (осам).

Питање у вези са тим *који је календар је тачнији* наменски је помало непрецизно формулисано, да би се испитаницима оставила могућност да искажу свој став о томе шта подразумевају под тачношћу. Око половине традиционалних верника (11) изјаснило се за грегоријански. Већина активних (17) определила се за грегоријански или Миланковићев. Слично се изјаснило и нешто мање од половине нерелигиозних (4), што све говори у прилог чињеници да се под тачношћу углавном подразумева астрономска прецизност. Међу онима који тачнијим сматрају јулијански календар налази се и неколико њих који су дали и допунски коментар: „јулијански је духовно тачнији“, „тачност није битна“, и „време је релативно“. Десет испитаника није знало или није дало одговор на ово питање. Занимљив је став једног теолога: „Који је тачнији математички – не знам, верски – нема разлике“.

Мишљења испитаника су подељена око питања да ли би Црква требало да изврши ревизију календара, и то прилично равномерно. Присталице промене календара међу традиционалним верницима (8) углавном не наводе разлоге за реформу, или сматрају да би календар требало мењати само у договору са другим православним црквама, због могућег раскола. Практикујући верници (њих 14) наводе конкретније разлоге: „Црква треба да прати време и заједницу у којој живи“, „решавање проблема литургијског времена“, „прослављање празника истовремено са другим хришћанима“, „озваничавање фактичке употребе грегоријанског календара“, „олакшавање живота верницима у дијаспори“. Присталице реформе најбројније су међу теолозима (9 од 12), који као највећу препреку виде неподобан тренутак услед неприпремљености и неинформисаности већине верника.

Традиционални верници који су против реформе (11), на прво место стављају губитак дела идентитета Цркве и њене традиције: „прекидање духовне везе са Св. Савом и одступање од истине православља“, „папски календар“. Ставови противника реформе међу практикујућим верницима (16) углавном су умерени, али има и екстремнијих, заснованих на често погрешним или искривљеним „теолошким“ тезама: „треба поштовати библијске одреднице“, „јулијански календар је једини благословен“, „црква је

осудила грегоријански календар“, и слично. Приметно је да противници реформе своје аргументе износе конкретније и ангажованије.

Међу нерелигиозним испитаницима, њих четворо је за реформу, троје су против, а троје су изјавили да су незаинтересовани за ово питање. Као разлози за реформу наводе се „усклађивање са светом“, олакшавање живота у дијаспори, а један испитаник наводи да „не можемо остати у оковима средњег века“.

Занимљиво је да постоји незанемарљив број испитаника који нису ни за реформу ни против ње (9). Код ове групе присутно је рационално сагледавање разлога за реформу, са једне стране, и личне симпатије за различитост традиционалног (јулијанског) календара са друге стране: „Нисам сигурна; са једне стране је практичније, са друге ми се свиђа различитост“.

Као календар који би требало прихватити, уколико би дошло до реформе, подједнако често се наводе грегоријански (15) и Миланковићев (13). Мањи број испитаника (6) прихватио би одлуку Сабора Српске православне цркве, каква год она била, а сличан је број оних који ту одлуку не би прихватили (5), на пример; „Не бих ишао у храмове који би служили по новом календару“.

Питање Ускрса

До Првог васељенског сабора⁹ није постојало строго правило за рачунање датума Ускрса. Хришћани су датум Васкрса одређивали према јеврејској Пасхи, али датум Пасхе није у свим јеврејским заједницама био јединствен. Поред тога, ни код самих хришћана није постојала сагласност ког дана у односу на Пасху треба славити празник васкрсења.¹⁰ Тако се дешавало да различите хришћанске заједнице свој највећи празник не славе истога дана.

Ово питање било је једна од основних тема на Првом васељенском сабору, где је донета одлука да се Васкрс слави у прву недељу¹¹ после пуног месеца који падне на дан пролећне равнодневице или после ње (Павле 1998, 146). Такође, одлучено је да би хришћанско рачунање Васкрса требало одвојити од јеврејског календара. У циљу јединственог прослављања овог празника у свим црквама, прорачун датума Христовог васкресења поверен је Александријској патријаришији, као оној која је имала најбољу опсерваторију и астрономе. Важно је напоменути да одлуке Првог васељенског сабора не

⁹ Први васељенски сабор, одржан у Nikeји (Мала Азија) 325. године. Видети нпр у (Поповић 2002).

¹⁰ У првим вековима, малоазијски хришћани славили су Ускрс 14. дана јеврејског месеца нисана, када је, по предању, Христос разапет. Хришћани ван Мале Азије славили су Ускрс у прву недељу након јеврејске Пасхе. На Првом васељенском сабору донета је одлука да се Ускрс слави недељом, а обичај да се Ускрс слави 14. нисана, *квартодециманализам* (лат. *quarta decima* = четрнаест), одбачен је и осуђен (Мирковић 1961, 178–179).

¹¹ Мисли се на недељу као дан.

везују датум рачунања Ускрса ни за један календар, већ за астрономске појаве – равнодневицу и пун месец (Павле 1998, 147–148).

Пасхалне таблице Александријске патријаршије допуњаване су више пута, да би у 6. веку римски монах Дионисије Мали, допунивши постојећи александријски Велики индиктион, формирао „вечну пасхалију“, која је предвиђала циклично понављање датума Васкрса у периодима од 532 године. Дакле, везивање Ускрса за јулијански календар потиче од пасхалних таблица, насталих из практичне потребе, а не са Првог васељенског сабора, како се често погрешно мисли.¹²

Историјске чињенице сведоче о томе да одређивање датума Ускрса нема директне везе са календаром, већ са усвојеном пасхалијом. Судећи према резултатима анкете, ово је углавном непознато испитаницима без теолошког образовања, или су им познати само одређени аспекти који се, свесно или несвесно, интерпретирају у погрешном контексту. Делимичну обавештеност илуструју карактеристични одговори на питање шта би се десило са датумом прослављања Васкрса у случају ревизије календара: „Ускрс би понекад пао на други датум“, „померио би се за две недеље“, „не би било промена, јер је празник покретан“, „сви хришћани би славили Ускрс у исто време“, „ремети се правило Васељенских сабора“.

Као што је већ речено, богослужбени календар Православне цркве део је њених правила (канона), али не и њених учења (догми). Изузимајући теологе, свега два испитаника знала су да је то ствар „договора између цркава“, док је највећи број оних који наводе да је календар „догма усвојена на Првом васељенском сабору“. Наводе се и веома разноврсни одговори на питање зашто Православна црква користи јулијански календар: „из практичних разлога“, „сматра га прецизнијим“, „робује се прошлости“, „јер су га користили Јевреји“, „јер је из времена Исуса Христа“, „усвојен Духом Светим преко Светих Отаца на Васељенским саборима“, „једини благословени“. Међу нерелигиозним испитаницима углавном нема интересовања за ово питање, али јављају се и одговори: „због догме“, „одржање коренског хришћанства“.

Последице евентуалне реформе календара

Мишљења испитаника прилично су равномерно подељена око тога колики би значај имало евентуално спровођење реформе црквеног календара

¹² Нетачност јулијанског календара довела је временом до тога да календарска пролећна равнодневица „жури“ у односу на астрономску. У 16. веку је ово одступање износило 10 дана. Доношењем буле *Inter gravissimas*, папе Гргура XIII, коригована је ова грешка. Такође, у тачки 10, у настојању да се датум Ускрса што тачније одређује, наводи се да ће се за прорачун овог датума користити нове таблице. Ове таблице дозволиле су да у неким годинама Ускрс падне пре јеврејске Пасхе, што је православним црквама било неприхватљиво, и постало је основна тачка разилажења Католичке и Православне цркве по питању датума Ускрса.

на свакодневни живот у Србији и на лични живот испитаника. Они који сматрају да би значај био велики (15), углавном наводе негативне последице реформе, било да су њене присталице или противници: „дошло би до раскола“, „зилоти би искористили реформу да нахушкају народ против цркве“, „подељеност у СПЦ по овом питању“, незадовољство због мењања традиционалних датума празновања, слабљење националне заједнице, губитак идентитета, тешко привикавање, „озваничило би се слављење Дана заљубљених, Нове године са Деда Мразом, и низ католичких и других утицаја“, „издаја наше свете вере“. Четрнаест испитаника сматра да би реформа имала умерен или мали значај, док њих 18 верује да она не би имала утицаја. Са друге стране, када се наводе позитивне последице, сматра се да би оне биле од малог или умереног значаја у животу појединаца и заједнице: краћа сезона зимских празника, мање нерадних дана, „туризам“.

Занимљива су три одговора којима испитаници указују на мањак верске едукације у друштву. Наводи се да би значај реформе био у следећем: „едукација верника у погледу питања календара, као и уопште усмеравање на дијалог хришћана“, „велики, јер је народ беспослен и верски невоспитан“, и „религиозност у Србији је сувише површна да би реформа имала значај“.

Календарска реформа у Грчкој православној цркви, услед историјске и географске блискости са Српском православном црквом, могла би пружити неке представе о друштвеним феноменима којима би се одликовала евентуална ревизија календара у Српској православној цркви. На питање о ставу према ревизији календара у Грчкој и другим православним земљама, највећи број испитаника (20) није дао одговор или нема став. Четрнаест одговора тицало се раскола који је настао као директна последица реформе календара. Занимљива је разноврсност одговора, који се крећу од прости констатације раскола (њих 11), преко његове негативне квалификације (12): „брука, то себи не би смели да дозволимо“, „не знају шта хоће, јер Ускрс славе по јулијанском, а остале празнике по новом календару“, „непотребно дизање прашине и одвајање групица од цркве“, до оних који реформу у Грчкој виде као позитивну, без лоших последица (15): „не мислим да је Грчка црква јеретичка због прихавања новог календара“, „неко је то урадио на време“, „усклађена личност грађанина и хришћанина“. Седморо испитаника сматра да је то унутрашња ствар Грчке цркве, и да нема везе са Српском православном црквом: „треба поштовати њихову одлуку“, „не треба се угледати на друге, већ видети шта је добро за нас“.

Утицаји на став о ревизији календара

Највећи број испитаника (22) одговорио је да су свој став по питању ревизије календара изградили без конкретних утицаја, а тек троје наводи утицај медија и личну информисаност. Занимљиво је да нико од анкетираних није навео утицај неког од великодостојника Српске православне цркве или неког другог верског ауторитета. Овакав резултат може се довести у везу са прилично јединственим одговором свих испитаника о непостојању

јединственог става саме Српске православне цркве по овом питању али и по многим другим питањима.

Као остали елементи који су утицали на формирање става о календару наводе се они који су везани за цркву („ћутање цркве“, „СПЦ“, „лош однос међу хришћанима због питања календара“, „лично схватање суштине цркве“), „лични осећај“, традицију („очување традиције“, „светоотачко предање“), образовање и информисање, те практичне разлоге („прагматичност“, „двоструко слављење“), „свашта по мало“, а ту је и интересантан одговор: „ништа разумно не би могло да утиче на моје мишљење“.

Закључак

Истраживање је показало да код већине испитаника постоји одређено интересовање за питање реформе календара Српске православне цркве.

Међу присталицама има и религиозних и нерелигиозних испитаника, који у ревизији календара виде корак ка усаглашавању са грађанском свакодневицом, и/или ка обнављању јединства свих хришћана.

Нешто више од половине анкетираних грађана није за реформу, уз различите аргументе који се могу сврстати у две групе. Једна група већином традиционалних верника, али и нерелигиозних испитаника, осуђује сваки покушај ревизије, па и саму расправу по овом питању, као извор потенцијалног слабљења верског и/или националног идентитета. Друга група, коју чине претежно активни верници, сматра да календарском питању не треба придавати превелики значај, али да и поред астрономске непрецизности јулијанског календара, друштвени тренутак није погодан за реформу, јер би она могла довести до подела. Многи од њих, иако су свесни недостатака традиционалног црквеног календара, сматрају да не треба инсистирати на његовој промени, а као разлоге наводе и личне симпатије, и осећај посебности који имају, и друге религије које користе одвојене календаре. Најевидентнији резултат истраживања је чињеница да је код већине испитаника присутна недовољна информисаност о овом питању, што погодује различитим злоупотребима и манипулацијама – како у самој Цркви тако и ван ње.

Иако чињенице говоре да не постоје догматске препреке за реформу календара, тренутно расположење већине грађана по овом питању не погодује таквом кораку. Евидентно је да ово питање није нешто што се мора ургентно решавати, али и да би пре сваке врсте разматрања реформе календара било неопходно системско образовање и информисање, како би се избегле могуће злоупотребе и поделе у друштву.

Библиографија

Драговић, Драго. 2002. „Календар кроз историју.“ *Астрономија*, <http://static.astronomija.co.rs/kalendar/knjiga/godina.htm>

- Јанковић, Драгомир. 2007. „Литургијска функција црквеног календара“, мастер рад. Београд: Православни богословски факултет СПЦ.
- Карелин, архимандрит Рафаил. 2004. „Око календара.“ *Светосавље*, <http://www.svetosavlje.org/listarhiva/Home.aspx/Topic?topicId=783>.
- Карелин, архимандрит Рафаил. 2005. „О црквеном календаре.“ *Официјални сајт архимандрита Рафаила Карелина*, <http://karelin-r.ru/stories/8/1.html>
- Мирковић, Лазар. 1961. *Хеортологија*, 178–179. Београд.
- Old style calendar*, Wikipedia 2011: више аутора.
http://en.wikipedia.org/wiki/Old_style_calendar
- Павле, патријарх српски. 1998. „Став Српске православне цркве о старом и новом календару“ у *Да нам буду јаснија нека питања наше вере*, 139–158. Београд.
- Поповић, Радомир. 2002. „Васељенски сабори: одабрана документа.“ Београд.
- Радић, Радмила. 2011. „Календарско питање.“ *Пешчаник*, <http://www.pescanik.net/content/view/6210/178/>
- Слијепчевић, Ђоко. 1966. *Историја Српске православне цркве II: од почетка XIX века до краја Другог светског рата*. Минхен.
- Sosigenes of Alexandria*. Wikipedia 2011: више аутора.
http://en.wikipedia.org/wiki/Sosigenes_of_Alexandria
- Тихон, патријарх руски. 2006. „Био би то тежак грех.“ у *Црква и време*, Владимир Димитријевић, 160-167. Хиландар.
- Year*, Wikipedia 2011: више аутора.
http://en.wikipedia.org/wiki/Year#Sidereal.2C_tropical.2C_and_anomalistic_years